

सिंधी ब्रोलीअ जो विकासु

भाषा सां ई मन जे भावनाउनि खे जाहिरु कयो वजे एं इन सां हिक ब्रिए सां जज़्बाती संबंधु जुडे थो। इनकरे इंसान जो भाषा सां गहिरो लागुपो आहे। भाषा जो विकासु वहंडड पाणीअ मिसलि थींदो आहे, जेको इनजो विकासु एं बदिलात डेखारे थो। हरकर्हिं शाख्स खे पाण बाबति, इतिहास बाबति एं भाषा जे इतिहास बाबति ज्ञाणण जी जिगियासा रहंदी आहे। तव्हांजे मन में बि इहे सुवाल उथंदा हूंदा त असांजी मादरी जुबान सिंधीअ जो इतिहासु छा आहे? कडुहिं खां शुरू थी, कहिडियूं मंजिलूं पार कयाई? इहो अभ्यासु सचुपचु डाढो दिलचस्पु थींदो आहे। हिन सबक में तव्हां मिठिडी एं शाहूकार सिंधी भाषा जे विकासु बाबति ज्ञाण हासिलु कंदा। खासि करे जीअं त भारत में सिंधु सूबो कोन्हें, सिंधी हिक हंथि थार्ईका न आहियूं त असां खे सिंधी भाषा बाबति ज्ञाणण जी वधीक ई खळाहिश रहंदी।

मकःसद

हिन सबक खे पढण खां पोइ तव्हां-

- ऋग्वेद जे मंत्रनि खां वठी सिंधी भाषा बाबति बयानु करे सघंदा;
- पाली, प्राकृत एं अपभ्रंश जूं मंजिलूं बुधाए सघंदा;
- अरबनि जे हुकूमत वक्ति सिंधीअ ते अरबीअ जे असर बाबति वर्णनु करे सघंदा;
- सूमरा एं समा वंश, अंग्रेज़नि जी हुकूमत जो वक्तु बयानु करे सघंदा;
- सिंधीअ ते ब्रियुनि ब्रोलियुनि जे असर बाबति बयानु करे सघंदा।

18.1 बुनियादी सबकु

भारतीय आर्य भाषा जो विकासु जंहिं रीति भाषा विज्ञानियुनि समुद्घायो आहे, उन मां ज़ाहिरु आहे त ऋग्वेद जा मंत्र जडुहिं संग्रह कया विया, उन ज़माने में ऐं उन खां बि कुझु सदियूं अगु सिंधु देश (हाणोके सिंधु प्रांत) में आर्य लोक जेका ब्रोली ग्राल्हाईदा हुआ, उन्हनि में ई हाणोकी सिंधी ब्रोलीअ जे विकासु जो बिजु समायल हूंदो। वैदिक संस्कृत जी उप-भाषा हुअण करे उन्हीअ ब्रोलीअ जो रूप ऋग्वेद जे प्राचीन मंत्रनि वारी भाषा सां घणो मिलंदु हूंदो। उन्हीअ ब्रोलीअ खे असीं बुनियादी प्राकृत सिंधी (बुनियादी प्राकृत ब्रोलियुनि जी मंजिल वारी सिंधु देश जी ब्रोली) चई सघूं था।

किनि खोजना कंदडनि सिंधी ब्रोलीअ जो बुनियाद मुअनि जे दडे जी ब्रोलीअ में ग्रोल्हणु शुरू कयो आहे। मुंहिंजे वीचार में त जेसींताई 'मुअनि जे दडे' जी ब्रोलीअ खे पढियो न वियो आहे ऐं इहो साबित न थियो आहे त उहा बि हिक आर्य भाषा हुई, तेसींताई हाणोकी सिंधीअ जो उन्हीअ ब्रोलीअ में बुनियाद हुअण बाबति कुझु बि खातिरीअ सां चई नथो सधिजे।

भारतीय आर्य भाषा जी प्राचीन मंजिल वारी बुनियादी प्राकृत सिंधी विकासु जी विचीं मंजिल पार करे, डहीं ईस्वी सदीअ जे आसपास नई मंजिल में दाखिलु थी। ब्रोलीअ जे विकासु जी इहा नई मंजिल अजा ताई हली रही आहे। इन्हीअ मंजिल वारी सिंधु देश जी ब्रोलचाल वारी भाषा जा विकासु जे सिलसिले में जुदा जुदा वकृतनि ते जेके रूप हुआ, तिनि खे अभ्यास जी सहूलियत लाइ हेठींअ रीति नाला डेर्डे सधिजनि था-

(1) पाली-सिंधी : साहित्यिक पालीअ जे दौर वक्ति (ईस्वी सन् खां 500 साल अगु वारे अरिसे खां वठी, ईस्वी सन् जी शुरूआति ताई) सिंधु देश जी ब्रोलचाल वारी भाषा।

(2) प्राकृत-सिंधी : साहित्यिक प्राकृत ब्रोलियुनि जे दौर वक्ति (1 ईस्वी सन् खां वठी 500 ईस्वी सन् ताई) सिंधु देश जी ब्रोलचाल वारी भाषा।

(3) अपभ्रंश-सिंधी : साहित्यिक अपभ्रंश जे दौर वक्ति (500 ईस्वी सन् खां वठी 1000 ईस्वी सन् ताई) सिंधु देश जी ब्रोलचाल वारी भाषा।

टिपणी

संग्रह करणु = कठा करणु

हाणोके = मौजूदा

बिजु = बीज

विचीं = विच वारी

डहीं = दसवीं

खासि नुक्ता-

- (1) ऋग्वेद जे वक्त जी बुनियादी प्राकृत सिंधी
- (2) किनि सिंधीअ जो बुनियादु मुअनि जे दडे जी ब्रोलीअ में ग्रोल्हणु
- (3) डहीं ईस्वी सदीअ जे आसपासि नई मंजिल
- (4) ब्रोल चाल वारी भाषा जे सिलसिले में हेठियां नाला डेर्डे सधिजनि था-
  1. पाली सिंधी- 500 साल अगु
  2. प्राकृत सिंधी- 1 खां 500 ईस्वी ताई
  3. अपभ्रंश सिंधी- 500 खां 1000 ईस्वी ताई

ख़ासियत = खूबी

राजु = हुकूमत, शासन

काह = हमले

ख़ासि नुक्ता-

(1) बुनियादी प्राकृतिक वैदिक संस्कृत जे वेज्ञो विची मंजिल पाली जे अपभ्रंश जो रूप साहित्यिक अपभ्रंश जे वेज्ञो रहियो हूंदो,

(2) भरत मुनीअ मूजिबि

ख़ासियतूं 'उ' जो रूप अजा क़ाइमु

(3) राइ घराणे ऐं ब्रह्मण घराणे में अपभ्रंश सिंधी

बुनियाद = पीढि, नींव

जहिडीअ तरह बुनियादी प्राकृत सिंधीअ जो रूपु वैदिक संस्कृत जे वेज्ञो रहियो हूंदो, तहिडीअ तरह विकासु जी विचीं मंजिल में पाली सिंधीअ जो रूपु साहित्यिक पालीअ जे वेज्ञो, प्राकृत सिंधीअ जो रूप प्राकृत जे वेज्ञो ऐं अपभ्रंश सिंधीअ जो रूपु साहित्यिक अपभ्रंश जे वेज्ञो रहियो हूंदो। इन्हीअ में शकु न आहे त विकासु जे इन्हीअ सिलसिले में हरहिक मंजिल ते सिंधु देश जी बोलचाल वारी भाषा जे रूप में कुझु न कुझु निरालाई ज़रूर रही हूंदी।

प्राचीन मंजिल खां वठी नई मंजिल में दाखिलु थियण ताई सिंधु देश जी बोलीअ जो कहिडीअ तरह विकासु थियो आहे, तंहिंजो अभ्यासु उन्हीअ ज़माने जे साहित्य ऐं बियुनि लिखियतुनि ऐं एतिहासिक भाषा विज्ञान जे उसूलनि मूजिबि की क़दुरु करे सघिजे थो।

भरत मुनीअ इन्हनि प्रदेशनि जी भाषा जूं ख़ासियतूं ज्ञाणण बैदि ई हिन किस्म जो नियम लिखियो आहे। इन मां ज़ाहिर आहे त ब्रीं ईस्वी सदीअ धारे सिंधु जी बोलीअ में 'उ' स्वर जो घणे इस्तेमालु थींदो हुओ। सिंधीअ में इहा ख़ासियत अजा ताई क़ाइमु आहे। मिसाल तौर ही लफ़्ज़ डिसो-

माऊ, भाऊ, पीऊ, हथु, कनु, वातु, लिखणु, पढणु, लिखु, पढु, उथु, वेहु।

सिंधु में जड्हिं राइ घराणे (495-631 ई.) ऐं ब्राह्मण घराणे (631-711 ई.) जो राजु हुओ, तड्हिं सिंधु देश जी बोली अपभ्रंश सिंधी हुई। ईस्वी सन् 711 में मुहमद बिन कासिम सिंधु ते काह कई ऐं राजा डाहर खे जीते, सिंधु में अरबनि जी हुकूमत जो बुनियादु विधो। अरब हाकिमनि 300 खनु साल सिंधु जे हिस्से ते राजु कयो। संदनि ज़माने में अपभ्रंश-सिंधी भारतीय आर्य भाषा जे विकासु जी विचीं मंजिल पार कंदे नई मंजिल में दाखिलु थियण वारी राह ते अगिते वधी रही हुई। इन करे मंजिसि अपभ्रंश ऐं सिंधीअ जूं ख़ासियतूं गडोगडु मिलंदडु हुयूं। इन्हीअ ज़माने जी अपभ्रंश-सिंधीअ खे पुराणी सिंधी बि सडिजे थो।

इन एराजीअ खे सिंधु देश सडियो हुजे। इन आधार ते चई सघिजे थो त सिंधीअ जो विकासु ब्राचड अपभ्रंश मां न पर हाणोकी सिंधु जे इलाके में प्रचलित अपभ्रंश जे बोलचाल वारे रूप मां थियो हूंदो, जंहिं खे सिंधी-अपभ्रंश सडे सघिजे थो।

साहित्यिक अपभ्रंश दौर में नागर अपभ्रंश, ओलह भारत जी साहित्यिक भाषा हुई। मंजिसि घणाई उम्दा काव्य लिखिया विया आहिनि।

ਟਿਪਣੀ

ਸਿੰਧੁ ਮੈਂ ਅਰਥਨੀ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਕਿਤ ਅਪਭ੍ਰਂਸ਼ - ਸਿੰਧੀ (ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੰਧੀ) ਤੇ ਅਰਬੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਚਡੇ ਅਸਰੁ ਥਿਯੋ। ਕੇਤਿਹਾ ਈ ਅਰਬੀ ਲਫੜ ਅਪਭ੍ਰਂਸ਼ - ਸਿੰਧੀਅ ਮੈਂ ਅਪਨਾਯਾ ਵਿਧਾ, ਜਹਿੰਕਰੇ ਉਨਜੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਤਬਦੀਲੀ ਅਚੀ ਵੇਈ। ਜੀਅਂ ਤ ਅਰਬੀਅ ਜੇ ਅਸਰ ਕਰੇ ਅਪਭ੍ਰਂਸ਼-ਸਿੰਧੀ ਆਵਾਜ਼ਨਿ ਜੇ ਸਿਰਿਸ਼ਤੇ ਮੈਂ ਅਰਬੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜਾ ਚਾਰ ਆਵਾਜ਼- ਫ (ਫ), ਜ (ਯ), ਝ (ਝ, ਢ, ਚ), ਖ (ਖ) ਏਂ ਗ (ਗ) ਦਾਖਿਲੁ ਥਿਯਾ।

ਭਾਰਤੀਯ ਆਰਧ ਭਾਸਾ ਜੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਏਂ ਵਿਚੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਾਰੇ ਅਰਿਸੇ ਮੈਂ ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਜੀ ਏਰਾਜੀਅ ਮੈਂ ਏਤਿਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਮੈਂ ਲਿਖਿਤਾਂ (ਸਿਕਾ, ਮੁਹਿਰਾਂ, ਟਾਮੇ ਜਾ ਪਤਾ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹਥ ਲਿਖਿਤਾਲ ਕਿਤਾਬ ਕਗੈਰਾਹ) ਕੀਨ ਹਾਸਿਲੁ ਥਿਧੁ ਆਹਿਨਿ, ਜੋ ਉਨਹਾਨਿ ਜੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹਿਨ ਏਰਾਜੀਅ ਜੇ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਬਾਕਾਇਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰੁ ਵਿਕਾਸੁ ਜਾਚੇ ਸਥਿਜੇ। ਉਨ ਜ਼ਮਾਨੇ ਮੈਂ ਸਿੰਧੁ ਮੁਲਕ ਮੈਂ ਬਿ ਜੁੜ੍ਹੁ ਸਾਹਿਤਿਕ ਰਚਨਾਊਂ ਥਿਧੁ ਹੂਂਦਿਧੁ, ਜੇਕੇ ਅਜਾ ਰੋਸ਼ਨੀਅ ਮੈਂ ਨ ਆਯੁੰ ਆਹਿਨਿ। ਇਨ੍ਹੀਅ ਕਰੇ ਸਿੰਧੀਅ ਜੇ ਬਿਧੁਨਿ ਭਾਰਤੀਯ ਆਰਧ ਬ੍ਰਾਲਿਯੁਨਿ ਸਾਂ ਭੇਟ ਕਰੇ ਏਂ ਸਿੰਧੁ ਜੇ ਭਰ ਵਾਰਨਿ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਨਿ ਮੈਂ ਹਾਸਿਲੁ ਥਿਧਾਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਖਿਤਾਨਿ ਜੋ ਅਭਿਆਸੁ ਕਰੇ ਏਤਿਹਾਸਿਕ ਏਂ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਭਾਸਾ ਵਿਜ਼ਾਨ ਜੇ ਉਸੂਲਨਿ ਜੋ ਸਹਾਰੇ ਵਠੀ ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਜੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੇ ਵਿਕਾਸੁ ਜੋ ਅਨੁਮਾਨ ਕਜੇ ਥੋ।

1050 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਖਾਂ ਵਠੀ 1520 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਤਾਈ ਸਿੰਧੁ ਮੈਂ ਸੂਮਰਾ ਏਂ ਸਮਾ ਕਵਣ ਜੇ ਡੇਹੀ ਹਾਕਿਮਨਿ ਜੋ ਜੋਖੁ ਹੋ। ਸੰਦਨਿ ਮਾਤ੍ਰਭਾਸਾ ਸਿੰਧੀ ਹੁੰਈ, ਇਨ੍ਹੀਅ ਕਰੇ ਉਨਹਾਨਿ ਜੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਮੈਂ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਚਡੀ ਓਸਰਿ ਪਾਤੀ। ਪਰ ਹਿਨ ਦੌਰ ਜੂਂ ਸਿੰਧੀਅ ਮੈਂ ਖਾਤਿਰੀਅ ਜੋਗਿਧੁ ਲਿਖਿਤਾਲ ਘਣੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਮੈਂ ਹਾਸਿਲੁ ਕੀਨ ਥਿਧੁ ਆਹਿਨਿ। ਸਿੰਧ ਮੈਂ ਅਰਗੂਨਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਸ਼ੁਰੂ ਥਿਧਣ ਖਾਂ ਵਠੀ (1520 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ्) ਅੰਗੇਜ਼ਨਿ ਜੇ ਸਿੰਧੁ ਫ਼ਤਹ ਕਰਣ ਤਾਈ (1843 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ्) ਹਿਨ ਮੁਲਕ ਜੇ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਜੀ ਬ੍ਰਾਲੀ ਪਾਰਸੀ ਹੁੰਈ, ਜਹਿੰਜੇ ਅਸਰ ਹੇਠਿ ਸਿੰਧੀਅ ਮੈਂ ਕੇਤਿਹਾ ਈ ਪਾਰਸੀ ਲਫੜ ਜੜ੍ਹੁ ਥੀ ਵਿਧਾ ਆਹਿਨਿ। ਹਿਨ ਦੌਰ ਮੈਂ ਲਿਖਿਤਾਲ ਸਿੰਧੀ ਸਾਹਿਤਾ ਜੂਂ ਰਚਨਾਊਂ ਛਾਂਝੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਮੈਂ ਮਿਲਨਿ ਥਿਧੁ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਸੀਂ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਸਦਿਧੁਨਿ ਮੈਂ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਬਾਕਾਇਦੇ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰੁ ਵਿਕਾਸੁ ਜਾਚੇ ਸਥੂਂ ਥਾ।

ਸਿੰਧੁ ਮੈਂ ਅੰਗੇਜ਼ਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਕਿਤ (1843-1947 ਈ.) ਕੇਤਿਹਾ ਈ ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਲਫੜ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਅੰਗੁ ਬਣਿਜੀ ਵਿਧਾ। ਹਾਣੇ ਬਿ ਨਈ ਸਭਿਤਾ ਏਂ ਸੰਸਕ੍ਰਤੀਅ ਜੇ ਅਸਰ ਕਰੇ ਅੰਗੇਜ਼ੀ ਲਫੜ ਨ ਫ਼ਕਿਤ ਸਿੰਧੀਅ ਮੈਂ ਪਰ ਭਾਰਤ ਜੇ ਸਭਿਨੀ ਮੁਖਾਵਾਤਨਿ ਮੈਂ ਦਾਖਿਲੁ ਥੀ ਰਹਿਧਾ ਆਹਿਨਿ।

ਹਿੰਦੁਸ਼ਤਾਨ ਜੇ ਵਿਰਿਹਾਡੇ ਬੈਦਿ, ਭਾਰਤ ਏਂ ਸਿੰਧੁ ਮੈਂ ਸਿੰਧੀ ਭਾਸਾ ਬਿਨਿ ਜੁਦਾ ਨਮੂਨਨਿ ਸਾਂ ਓਸਰਿ ਪਾਏ ਰਹੀ ਆਹੇ। ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਸਿੰਧੀਅ ਤੇ ਜੁਦਾ ਜੁਦਾ ਪ੍ਰਾਤਿਕ ਬ੍ਰਾਲਿਯੁਨਿ ਜੋ ਅਸਰੁ ਥੀ ਰਹਿਧਾ

ਟਿਪਣੀ

ਆਸਾਰੀ = ਵਿਕਾਸੁ

ਮਿਡਨੀ = ਸਭਿਨੀ

ਅਸਰੁ = ਪ੍ਰਭਾਵ

ਜੁਜ਼ੋ = ਹਿਸੋ, ਭਾਡੇ

ਖਾਸਿ ਨੁਕਤਾ-

- (1) ਵਿਰਿਹਾਡੇ ਬੈਦਿ ਭਾਰਤ ਏਂ ਸਿੰਧੁ ਜੇ ਭਾਸਾ ਮੌਂ ਤਫ਼ਾਵਤੁ ਅਚਣੁ
- (2) ਸ਼ਬਦ ਸੰਕ੍ਰਤ ਤਤਸਮ ਲਫੜ ਉਦੂ ਹਿੰਦੀ ਲਫੜ ਸ਼ਾਮਿਲੁ
- (3) ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਿੰਧੀਅ ਜੇ ਭੇਟ ਮੌਂ ਸਿੰਧੁ ਜੇ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਂ ਠੇਠ ਰੂਪ ਏਂ ਨਿਜੁ ਸਿੰਧੀ ਲਫੜ ਸਲਾਮਤੁ ਰਹੀ ਸਥਾਂਦਾ

ਆਹੇ। ਇਨ੍ਹਨਿ ਮਿਡਨੀ ਮੌਂ ਸਾਹਿਤਿਕ ਹਿੰਦੀਅ ਜੋ ਅਸਰ ਸਿੰਧੀਅ ਤੇ ਵਧੀਕ ਪਿਧੋ ਥਿਏ। ਕੇਤਿਗ ਈ ਹਿੰਦੀ ਲਫੜ ਏਂ ਹਿੰਦੀਅ ਜੇ ਢਾਰਾ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਲਫੜ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੇ ਸਿਰਿਸਤੇ ਜੋ ਜੁਜ਼ੋ ਬਣਿਜੀ ਚੁਕਾ ਆਹਿਨਿ। ਬਿਏ ਤਰ੍ਹਿ ਸਿੰਧ ਮੌਂ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀ ਉਦੂ, ਪਾਰਸੀ ਏਂ ਅਰਬੀ ਲਫੜਨਿ ਜੇ ਬ੍ਰਾਂਜ਼ ਹੇਠਾਂ ਦਬਿਜੀ ਰਹੀ ਆਹੇ। ਜੇਕਡਹਿਂ ਹੀਅ ਹਾਲਤਿ ਕਾਇਮੁ ਰਹੀ ਤ 50-60 ਸਾਲਨਿ ਜੇ ਅਰਿਸੇ ਮੌਂ ਈ ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਏਂ ਸਿੰਧੁ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਹਿਕ ਬਿਏ ਖਾਂ ਘਣੋ ਪਰੇ ਹਟੀ ਵੰਦਿਧੂ। ਇਹੇ ਵਾਕਰਣੀ ਬੀਹਕ ਜੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਖਾਂ ਘਣੋ ਕਦੁਰੁ ਪਾਣ ਮੌਂ ਹਿਕ ਜਹਿਡਿਧੂ ਹੁੰਦੇ ਬਿ, ਸ਼ਬਦ ਭੰਡਾਰ ਏਂ ਸ਼ੈਲੀਅ ਯਾ ਇਕਾਰਤ ਜੇ ਖ਼ਾਲ ਖਾਂ ਹਿੰਦੀਅ ਏਂ ਉਦੂਅ ਵਾਂਗੁਰੁ ਬੁ ਨਿਰਾਲਿਧੂ ਬ੍ਰਾਲਿਧੂ ਬਣਿਜੀ ਪਵਦਿਧੂ। ਹਿਤੇ ਬਿਨਹੀਂ ਮੁਲਕਨਿ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਂ ਕਤਬਿ ਈਦਡ ਲਫੜਨਿ ਜਾ ਕੁਝੁ ਮਿਸਾਲ ਡਿਜਨਿ ਥਾ।

ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਂ ਘਣੇਈ ਸੰਸਕ੍ਰਤ ਤਤਸਮ ਲਫੜ ਕਤਬਿ ਪਿਧਾ ਅਚਨਿ। ਜੀਅਂ ਤ ਸਭਿਤਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ, ਵਾਤਾਵਰਣ, ਸੰਘਰ਷, ਆਤਕਵਾਦ, ਆਰਕਸ਼ਣ, ਅਨੰਤਰਾ਷ਟੀਧੀ, ਭਾਸ਼ਾਚਾਰ, ਬਹਿ਷ਕਾਰ, ਆਕਾਸ਼ਵਾਣੀ, ਦੂਰਦਰਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਸਾਰ-ਭਾਰਤੀ ਵਗੈਰਹ। ਸਰਕਾਰੀ ਪਦਨਿ ਏਂ ਵਿਭਾਗਨਿ ਜਾ ਨਾਲਾ ਬਿ ਸਿੰਧੀਅ ਮੌਂ ਸਾਗਿਏ ਰੂਪ ਮੌਂ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲੁ ਪਿਧਾ ਥਿਧਨਿ। ਮਿਸਾਲ ਤੌਰ- ਰਾ਷ਟ੍ਰਪਤਿ, ਉਪ- ਰਾ਷ਟ੍ਰਪਤਿ, ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤ੍ਰੀ, ਮੁਖਾਂਤ੍ਰੀ, ਰਾਜਧਾਨੀ, ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ, ਸੰਸਦ ਭਵਨ, ਸਚਿਵਾਲਿਅ, ਲੋਕ ਸਭਾ, ਰਾਜਿ ਸਭਾ ਵਗੈਰਹ। ਇਨ ਕਿਸਮ ਜਾ ਲਫੜ ਸਿੰਧੁ ਜੇ ਸਿੰਧਿਧੁਨਿ ਲਾਇ ਆਮ ਤੌਰ ਸਮੁਝ ਖਾਂ ਬਾਹਿਰਿ ਆਹਿਨਿ। ਬਿਏ ਤਰ੍ਹਿ ਸਿੰਧੁ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਂ ਘਣੇਈ ਅਰਬੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਏਂ ਉਦੂ ਲਫੜ ਆਹਿਨਿ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਜੀ ਮਾਨਾ ਸਮੁਝਣ ਲਾਇ ਭਾਰਤ ਜੇ ਸਿੰਧਿਧੁਨਿ ਖੇ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਜੀ ਮਦਦ ਵਠਿਣੀ ਪਕੇ ਥੀ। ਮਿਸਾਲ ਤੌਰ- ਸਕਾਫ਼ਤ (ਸੰਸਕ੍ਰਤੀ), ਦਹਸਤਗੁਰੁ (ਆਤਕਵਾਦੀ), ਬੈਨਅਲਕੁਵਾਮੀ (ਅਨੰਤਰਾ਷ਟੀਧੀ), ਜਦੋਜਹਦ (ਸੰਘਰ਷), ਤਸ਼ਰੀਹ (ਸਮੁਝਾਣੀ), ਅਕਲਿਅਤ (ਥੋਰਾਈ), ਅਕਸਰਿਅਤ (ਘਣਾਈ), ਸ਼ਾਰਹ (ਟੀਕਾ) ਵਗੈਰਹ।

ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਜਨਮ ਸਥਾਨ ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਆਹੇ। ਉਨ ਮੁਲਕ ਜੀ ਮਿਟੀਅ ਮੌਂ ਈ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀ ਸਦਿਧੁਨਿ ਖਾਂ ਕਠੀ ਵਧੀ ਕੀਝੀ ਰਹੀ ਆਹੇ। ਸਿੰਧੁ ਜੇ ਗੋਠਨਿ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਅਜਾ ਤਾਈ ਬਿ ਬਾਹਿਰਿਧੁਨਿ ਅਸਰਨਿ ਖਾਂ ਘਣੋ ਭਾਡੇ ਆਜੀ ਆਹੇ ਏਂ ਤਹਾ ਸਿੰਧੀ ਸਭਿਤਾ ਏਂ ਸੰਸਕ੍ਰਤੀਅ ਜੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੌਂ ਪਲਿਜੀ ਰਹੀ ਆਹੇ। ਇਨ ਕਰੇ ਸ਼ਕੁ ਨ ਆਹੇ ਤ ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੇ ਭੇਟ ਮੌਂ ਸਿੰਧੁ ਜੀ ਗੋਠਾਣੀ ਸਿੰਧੀਅ ਮੌਂ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਠੇਠ ਰੂਪ ਏਂ ਨਿਜੁ ਸਿੰਧੀ ਲਫੜ ਘਣੋ ਕਦੁਰੁ ਸਲਾਮਤੁ ਰਹੀ ਸਥਾਂਦਾ।

ਤਵਹੀਂ ਛਾ ਸਿਖਿਆ

ਟਿਪਣੀ

- ਵੈਦਿਕ ਸ਼ਬਦ ਵਾਰੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਖੇ ਅਸਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਤ ਸਿੰਧੀ ਚਕਾਂਦਾ ਆਹਿਯੂਂ।
- ਮੁਅਨਿ ਜੇ ਦੱਡੇ ਜੀ ਬ੍ਰਾਲੀ ਬਿ ਹਿਕ ਆਰ੍ਥ ਭਾਸਾ ਹੁੰਡੀ।
- ਨਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਾਰੀ ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਜੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਖੇ ਸਿੰਧੀ ਚਿੱਜੇ ਥੋ।
- ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਜੀ ਬ੍ਰੇਲਚਾਲ ਵਾਰੀ ਭਾਸਾ ਜਾ ਵਿਕਾਸੁ ਜੇ ਸਿਲਸਿਲੇ ਮੌਜੂਦਾ-ਜੂਦਾ ਰੂਪ ਹੁਆ—
ਪਾਲੀ ਸਿੰਧੀ, ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਤ ਸਿੰਧੀ ਅਪਭ੍ਰਂਸਾ ਸਿੰਧੀ।
- ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਜ਼ਿਲ ਖਾਂ ਵਠੀ ਨਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਈ ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਜੇ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਵਿਕਾਸੁ ਤਨ ਜਮਾਨੇ ਜੇ ਸਾਹਿਤਿ ਏਂ ਬਿਧੁਨਿ ਲਿਖਿਤਤੁਨਿ ਮਾਂ ਮਾਲੂਮ ਕਰੇ ਸਥਿਜੇ ਥੋ।
- ਭੀਂ ਈਸ਼ਵੀ ਸਦੀਅ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਜੂਦਾ 'ਤ' ਸ਼ਬਦ ਜੋ ਘਣੇ ਇਸਤੇਮਾਲੁ ਥੀਂਦੇ ਹੋ।
- ਇਨ ਜਮਾਨੇ ਜੀ ਅਪਭ੍ਰਂਸਾ ਸਿੰਧੀਅ ਖੇ ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੰਧੀ ਬਿ ਸਫ਼ਿਜੇ ਥੋ।
- ਸਿੰਧੁ ਮੌਜੂਦਾ ਅਰਥਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਕਿਤ ਅਪਭ੍ਰਂਸਾ (ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੰਧੀ) ਤੇ ਅਰਥੀ (ਪੁਰਾਣੀ ਸਿੰਧੀ) ਤੇ ਅਰਥੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੋ ਚਡੇ ਅਸ਼ੁ ਥਿਥੋ।
- 1050 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਖਾਂ 1520 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਤਾਈ ਸਿੰਧੁ ਮੌਜੂਦਾ ਏਂ ਸਮਾ ਵਂਸ ਜੇ ਢੇਹੀ ਹਾਕਿਮਨਿ ਜੋ ਜਾਂਗ ਹੋ।
- ਸਿੰਧੁ ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਕਿਤ ਕੇਤਿਹਾ ਈ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਲਫ਼ਜ਼ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੇ ਵਾਹਿਪੇ ਮੌਜੂਦਾ ਆਯਾ।
- ਵਿਰਿਹਾਡੇ ਬੈਂਦੀ ਭਾਰਤ ਏਂ ਸਿੰਧੁ ਮੌਜੂਦਾ ਸਿੰਧੀ ਭਾਸਾ ਬਿਨਿ ਜੁਦਾ ਨਮੂਨਨਿ ਸਾਂ ਓਸ਼ਰਿ ਪਾਏ ਰਹੀ ਆਹੇ।
- ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਜੂਦਾ ਘਣੇਈ ਸ਼ਬਦ ਤਤਸਮ ਲਫ਼ਜ਼ ਕਤਬਿ ਪਿਧਾ ਅਚਨਿ।
- ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੇ ਭੇਟ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀ ਗੁਠਾਣੀ ਸਿੰਧੀਅ ਮੌਜੂਦਾ ਜੋ ਠੇਤੁ ਰੂਪੁ ਨਜ਼਼ਰਿ ਅਚੇ ਥੋ।

ਸਬਕੁ ਬਾਬਤਿ ਸੁਵਾਲ-18.1

(ਅ) ਹੇਠਿਯਨਿ ਮਾਂ ਸਹੀ ਜੇ ਸਾਮ੍ਹਣੁ (✓) ਏਂ ਗੁਲਤਿ ਜੇ ਸਾਮ੍ਹਣੁ (✗) ਜੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਲਗਾਯੋ-

1. ਋ਗਵੇਦ ਜਾ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਂ ਲਿਖਿਯਲ ਆਹਿਨਿ।
2. ਸਿੰਧੀ ਭਾਸਾ ਡੁਹੀਂ ਈਸ਼ਵੀ ਸਦੀਅ ਜੇ ਆਸਪਾਸਿ ਨਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਮੌਂ ਦਾਖਿਲੁ ਥੀ।
3. ਪਾਲੀ ਸਿੰਧੀਅ ਜੋ ਕਕਤੁ ਆਹੇ- ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਖਾਂ 500 ਸਾਲ ਅੱਗੁ ਵਾਰੇ ਅਰੰ ਖਾਂ ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਜੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤਿ ਤਾਈ।
4. ਅਪਭ੍ਰਾਂਸਾ ਸਿੰਧੀਅ ਜੋ ਕਕਤੁ ਆਹੇ- 500 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਖਾਂ 1000 ਈਸ਼ਵੀ ਸਨ् ਤਾਈ।
5. ਅਰਕ ਹਾਕਿਮਨਿ 500 ਸਾਲ ਸਿੰਧੁ ਤੇ ਰਾਜੁ ਕਥੋ।

(ਕ) ਹੇਠਿਆਂ ਖਾਲ ਭਰਿਯੋ-

1. ਸਾਹਿਤਿਕ ਦੌਰ ਮੌਂ ..... ਭਾਸਾ ਓਲਹ ਭਾਰਤ ਜੀ ਸਾਹਿਤਿਕ ਭਾਸਾ ਹੁਈ। (ਨਾਗਰ ਅਪਭ੍ਰਾਂਸਾ)
2. ਅਰਕੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮਾਂ ਚਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਫ, ਖ ..... ਏਂ ..... ਸਿੰਧੀਅ ਮੌਂ ਦਾਖਿਲੁ ਥਿਥਾ।
3. 1050 ਈ. ਖਾਂ 1520 ਈ. ਤਾਈ ਸਿੰਧੁ ਮੌਂ ..... ਏਂ ..... ਹਾਕਿਮਨਿ ਜੋ ਰਾਜੁ ਹੋ।
4. ਸਿੰਧੁ ਮੌਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਜੋ ਕਕਤੁ ..... ਤਾਈ ਹੋ।

ਤਵਹਾਂ ਛਾ ਸਿਖਿਆ

- ਹਿਨ ਸਬਕੁ ਮੌਂ ਤਵਹਾਂ ਋ਗਵੇਦ ਖਾਂ ਕਠੀ ਸਿੰਧੀ ਭਾਸਾ ਜੀ ਜਾਣ ਹਾਸਿਲੁ ਕਈ।
- ਪਾਲੀ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਤ ਏਂ ਅਪਭ੍ਰਾਂਸਾ ਜੇ ਮੰਜ਼ਿਲੁਨਿ ਖਾਂ ਵਾਕੁਫੁ ਥਿਥਾ।
- ਭਾਰਤ ਮੁਨੀਅ ਜੇ ਬਧਾਨ, ਰਾਇ ਘਰਾਣੇ (945-631) ਏਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਘਰਾਣੇ ਜੇ ਰਾਜੁ ਵਕਿਤ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਜੀ ਹਾਲਤਿ ਬਾਬਤਿ ਜਾਣ ਹਾਸਿਲੁ ਕਈ।
- ਅਰਕਨਿ ਏਂ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਕਿਤ ਸਿੰਧੀਅ ਮਾਂ ਦਾਖਿਲ ਥਿਥਲ ਲਫ਼ਜ਼ਨਿ ਜੀ ਜਾਣ ਹਾਸਿਲੁ ਕਈ।
- ਭਾਰਤ ਮੌਂ ਸਿੰਧੀਅ ਜੇ ਆਈਦਹ ਬਾਬਤਿ ਜਾਣ ਹਾਸਿਲੁ ਕਈ।

ਟਿਪਣੀ

ਸਬਕ ਜੇ ਆਖਿਰਿ ਜਾ ਸੁਵਾਲ

ਹੇਠਿਧਨਿ ਸੁਵਾਲਨਿ ਜਾ ਮੁੱਖਤਸਰੁ ਜਵਾਬ ਡਿਧੋ-

1. ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਖਾਂ ਨਈ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤਾਈ ਸਿੰਧੀਅ ਜੇ ਵਿਕਾਸੁ ਤੇ ਮੁੱਖਤਸਰੁ ਨੋਟੁ ਲਿਖੋ।
2. ਸਿੰਧੁ ਦੇਸ਼ ਮੌਂ ਅੰਗੇਜ਼ਨਿ ਜੀ ਹੁਕੂਮਤ ਵਕਿਤ ਸਿੰਧੀ ਬ੍ਰਾਲੀਅ ਮੌਂ ਦਾਖਿਲੁ ਥਿਧਲ ਕੇ ਬਿ 8 ਲਫ਼ਜ਼ ਲਿਖੋ।
3. ਲੋਖਕ ਖੇ ਸਿੰਧੀ ਭਾ਷ਾ ਜੇ ਆਈਦਹ ਬਾਬਤਿ ਕਹਿਓ ਖੌਫੁ ਆਹੇ?
4. ਤਵਾਂਜੇ ਸ਼ਾਹਰ ਜੇ ਸਕੂਲਨਿ ਮੌਂ ਸਿੰਧੀ ਭਾ਷ਾ ਜੀ ਹਾਲਤਿ ਤੇ ਮੁੱਖਤਸਰੁ ਨੋਟੁ ਲਿਖੋ।

ਜਵਾਬ

ਸਬਕ ਬਾਬਤਿ ਸੁਵਾਲਨਿ ਜਾ ਜਵਾਬ

- 18.1 (ਅ) 1. ✗   2. ✓   3. ✓   4. ✓   5. ✗
- (ਬ) 1. ਨਾਗਰ ਅਪਭ੍ਰਂਸ਼   2. ਜੁ ਏਂ ਗ
3. ਸੂਮਰਾ ਏਂ ਸਮਾ   4. 1843 ਈ. ਖਾਂ 1947 ਈ.